

»Mladi za napredek Maribora 2016«
33. srečanje

Samostanska gradnja:
Žiče, Studenice in Studenica, Žiča

Kaj povezuje izbrane samostane v Sloveniji in Srbiji?

Umetnost

Raziskovalna naloga

PROSTOR ZA NALEPKO

Avtor: URBAN ŠKRLEC, ROBERTINA ROŽANC,
ŽIGA KURNIK

Mentor: DUNJA POČIVALŠEK, METKA TOPOLIČ

Šola: SREDNJA GRADBENA ŠOLA IN GIMNAZIJA

Maribor, februar 2016

»Mladi za napredek Maribora 2016«

33. srečanje

*Samostanska gradnja:
Žiče, Studenice in Studenica, Žiča*

Kaj povezuje izbrane samostane v Sloveniji in Srbiji?

Umetnost

Raziskovalna naloga

PROSTOR ZA NALEPKO

Maribor, februar 2016

ZAHVALA

Zahvaljujemo se vsem, ki so prispevali k nastanku raziskovalne naloge.

Za sodelovanje tudi hvala vsem iz Elektrotehniške i građevinske šole Nikola Tesla Jagodina, ki so sodelovali pri izvedbi projekta o samostanih.

Posebno zahvalo izrekamo tudi strokovnjakom Zavoda za varstvo kulturne dediščine Slovenije – enota Maribor.

Vsem skupaj iskrena hvala!

Kazalo vsebine:

1	UVOD - PRAZNOVANJA NAS POVEZUJEJO	8
1.1	Opredelitev problema	8
1.2	Cilji raziskovalnega dela.....	8
1.3	Hipoteze	9
1.4	Metodologija dela	9
2	EKSKURZIJE	10
2.1	EKSKURZIJA V ŽIČKO KARTUZIJO	10
2.2	EKSKURZIJA V SRBIJO.....	10
2.3	EKSKURZIJI V SAMOSTANA STUDENICE IN ŽIČKO KARTUZIJO	10
2.4	EKSKURZIJA V STUDENICE	10
3	PREDSTAVITEV SLOVENSКИH SAMOSTANOV	11
3.1	ŽIČKA KARTUZIJA	11
3.2	SAMOSTAN STUDENICE.....	17
4	PREDSTAVITEV SRBSKIH SAMOSTANOV.....	21
4.1	SAMOSTAN STUDENICA	21
4.2	SAMOSTAN ŽIČA.....	25
5	SKICE SAMOSTANOV	28
5.1	Žička kartuzija.....	28
5.2	Samostan Studenice	29
5.3	Samostan Studenica	30
5.4	Samostan Žiča.....	31
6	RAZPRAVA IN UGOTOVITVE	32
6.1	Prva hipoteza	32
6.2	Druga hipoteza	33
6.3	Tretja hipoteza.....	33
7	FRESKE	35
8	SKLEP	41
9	DRUŽBENA ODGOVORNOST.....	42
10	ZAKLJUČEK.....	42
11	VIRI IN LITERATURA	43
12	PRILOGA.....	46

Kazalo slik:

Slika 1: Žička kartuzija – zgornji samostan danes	11
Slika 2: Samostan v preteklosti, litografija, J. F. Kaiser (1786-1859).....	11
Slika 3: Prvotna podoba samostana	12
Slika 4: Zgornji samostan Žičke kartuzije.....	12
Slika 5: Opustošena kartuzija	13
Slika 6: Žički rokopisi	13
Slika 7: Ruševine zgornje cerkve	14
Slika 8: Cerkev Marijinega obiskanja v Špitaliču	15
Slika 9: Gastovž ali gastuž	16
Slika 10: Lega samostana	17
Slika 11: Samostan iz leta 1681 po Vischerju	17
Slika 12: Pogled na samostan v 17. st.	17
Slika 13: Obokana notranjost samostana.....	19
Slika 14: Arkadni samostanski hodnik	19
Slika 15: Notranjost cerkve	19
Slika 16: Nova kovinska povezovalna konstrukcija samostana z upravno stavbo	19
Slika 17: Vhod na notranje dvorišče	19
Slika 18: Obnovljena fasada upravne stavbe samostana	19
Slika 19: Pogled na samostan in okolico.....	20
Slika 20: Cerkev v povezavi s samostanom	20
Slika 21: Pogled na samostanski kompleks	20
Slika 22: Rebrasti oboki v cerkvi	21
Slika 23: Freska v okenskem ostenju v dvorani v prvem nadstropju zahodnega trakta	21
Slika 24: Samostanski kompleks v Studenici iz zraka	21
Slika 25: Portret Štefana Nemanje	22
Slika 26: Del cerkvenega okrasja	22
Slika 27: Cerkev Matere božje Čudodelne	23
Slika 28: Kralj Štefan Uroš II. Milutin z modelom cerkve v roki na freski v Kraljevi cerkvi	23
Slika 29: Cerkvena freska Križanje v Marijini cerkvi	24
Slika 30: Žička samostanska cerkev.....	25
Slika 31: Samostanski kompleks v Žiči.....	25
Slika 32: Vhod v samostanski kompleks Žiča	26
Slika 33: Žička kartuzija – zgornji samostan	28
Slika 34: Žička kartuzija – zgornja cerkev (Stare Slemene) in spodnja cerkev (Špitalič).....	28
Slika 35: Samostan Studenice	29
Slika 36: Gradbeni razvoj upravne stavbe.....	29
Slika 37: Samostanski kompleks Studenica	30
Slika 38: Cerkev Matere božje Čudodelne ali Marijina cerkev.....	30
Slika 39: Samostanski kompleks Žiča	31
Slika 40: Samostanska cerkev v Žiči.....	31
Slika 41: Odkrite freske iz 13. stoletja v Marijini cerkvi v Studenici	35
Slika 42: Napotki pred začetkom dela.....	37
Slika 43: Priprava motiva na folijo za izdelavo freske	37

Slika 44: Pigmenti v prahu	38
Slika 45: Samostojno slikanje fresk	38
Slika 46: Dokončanje fresk	39
Slika 47: Freske z različnimi motivi.....	40
Slika 48: Šolska razstava naših del.....	40
Slika 49: Freske – izdelek dijakov iz Srbije	40
Slika 50: Freske z motivom iz Minoritske cerkve	40
Slika 51: V Minoritski cerkvi	47
Slika 52: Na svečanosti – nastop Bogdana iz Jagodine.....	47
Slika 53: Podpis listine o pobratenju	48
Slika 54: Gostje, dijaki in učitelji ob prireditvi v šolski avli.....	49
Slika 55: Srbski prijatelji na Vršiču.....	49
Slika 56: Sprejem pri direktorju Srednje elektrotehničke i građevinske škole Nikola Tesla	50
Slika 57: Svečanana prireditev v čast Sv. Save	50
Slika 58: Druženje po obredu	51
Slika 59: Obred v cerkvi posvečen Sv. Savi.....	51
Slika 60: Eko center	51
Slika 61: Spomenik žrtvam 2. svetovne vojne v Kragujevcu.....	51

POVZETEK

S pomočjo virov, literature in ogledov na terenu smo spoznavali nastanek, razvoj in današnje stanje samostanskih kompleksov s podobnimi imeni v Sloveniji in Srbiji: Žiče in Studenice ter Žiča in Studenica. Analizirali smo njihove značilnosti in iskali povezave med njimi.

V samostanih so tudi poslikave - freske, zato smo bili radovedni, kako le te nastanejo. Pripravili smo šolsko razstavo fresk, ki smo jih izdelali dijaki.

Pri delu smo se povezali z različnimi inštitucijami – s strokovnjaki Zavoda za varstvo kulturne dediščine, predstavniki turističnih društev in navezali prijateljske stike s sovrstniki z Elektrotehniške i građevinske škole Nikola Tesla iz Jagodine. Ob tem smo tudi izvedli projekt, ki je bil vključen v Dneve evropske kulturne dediščine 2015. Vrhunec tega dogajanja je bil ob delavnici fresk in razstavi samostanskih kompleksov pobratenje s srednjo strokovno šolo iz Jagodine v Srbiji.

1 UVOD - PRAZNOVANJA NAS POVEZUJEJO

Ideja za projektno in raziskovalno nalogo je nastala na podlagi želje po povezovanju srednjih strokovnih šol iz Maribora in Jagodine, kjer v svoje izobraževalne programe vključujemo tudi vsebine kulturne dediščine. Stično točko smo našli v imenih dveh slovenskih samostanov v Žičah in Studenicah ter dveh srbskih s podobnima imenoma - v Žiči in Studenici. Terenske vaje v Žički kartuziji in Studenicah, strokovna ekskurzija v Srbijo z ogledi samostanov, poudarek na freskah, dogovor o podpisu listine o sodelovanju med šolama in 850 let Žičke kartuzije so bili vzrok za svečani dogodek in skupno praznovanje. Šolski projekt smo vključili v slovenske Dneve evropske kulturne dediščine, ki je imel v letu 2015 naslov Praznovanja.

1.1 Opredelitev problema

V nalogi bomo povezali skupno projektno delo dijakov drugih letnikov v šolskem letu 2014/15 z raziskovalno nalogo in predstavitvijo projektne dela z razstavo o samostanih v septembru 2015.

V nalogi bomo predstavili štiri samostane: Žičko kartuzijo in ženski samostan v Studenicah ter samostana v Žiči in Studenici. Slovenska in srbska samostana bomo spoznali skozi zgodovinski pregled ter naredili primerjavo med njimi. Skušali bomo najti povezavo med njimi.

Ker smo na ekskurzijah opazili, da so samostanske cerkve v Srbiji bogate s srednjeveškimi poslikavami, nas je zanimalo, kako freske nastanejo.

1.2 Cilji raziskovalnega dela

Predstavili bomo delo dijakov od dokumentiranja na terenu do filma o samostanih. Dijaki bomo pod mentorstvom strokovnjakov spoznali tudi praktično izdelavo fresk.

Umetnost spremlja človeka skozi zgodovino, samostanski kompleksi pa predstavljajo tudi dosežke v likovni umetnosti - v arhitekturi, kiparstvu in slikarstvu.

Raziskovali bomo samostane, katerih nastanek sega v 12. in 13. stoletje, skozi čas pa so bili velikokrat poškodovani in uničeni. Nekatere samostanske stavbe niso ohranjene, nekateri kompleksi so obnovljeni z značilnimi elementi posameznega umetnostnega obdobja.

1.3 Hipoteze

- 1) Obravnavani samostani v Srbiji in Sloveniji imajo podobna imena: Žiča in Žiče (Žička kartuzija) ter Studenica in Studenice. Med temi kraji in imeni obstaja povezava.
- 2) Samostani so pomembno središče duhovnega in kulturnega življenja ter gibalno razvoja.
- 3) Izbrani samostani so grajeni približno v istem času – likovna umetnost v njih je podobna.

1.4 Metodologija dela

V projektu smo od oktobra 2014 do septembra 2015 izvedli štiri strokovne ekskurzije, terenske vaje z izmerami samostanskih zgradb ter dokumentirali stavbe – omejili smo se na izris fasad. Dijaki smo pripravili seminarske naloge z opisi posameznih krajev s poudarkom na zgodovini, graditeljstvu in kulturnih spomenikih. Ob tem je bil potreben študij virov in literature.

Sledilo je delo z izrisom samostanskih zgradb v računalniškem programu AutoCAD, priprava filmskega gradiva ter obdelava fotografij za razstavo ter priprava predstavitve projektnega dela.

Ob tem smo sodelovali s strokovnjaki na Zavodu za varstvo kulturne dediščine, območna enota Maribor, Turističnim društvom Studenice ter Turistično informacijskim centrom Slovenske Konjice. Na osrednji prireditvi so bili prisotni predstavniki iz občine Slovenska Bistrica, mestne občine Maribor in Zavoda za varstvo kulturne dediščine Slovenije. Pripravili smo svečan dogodek ob pobratenju z Elektrotehniško i građevinsko šolo Nikola Tesla iz Jagodine s podpisom listine o sodelovanju ter posaditvijo drevesa prijateljstva in odprli razstavo o samostanskem projektu. Aktivnost je bila podprta s finančnimi sredstvi, pridobljenimi na razpisu Zavoda za šolstvo RS.

Izvedli smo delavnico izdelave pravih fresk na sveži omet ter na koncu pripravili še razstavo teh fresk in načrtov dijakov s terenskih vaj v obeh slovenskih samostanih. S pobrateno šolo pa sedaj načrtujemo nadaljnje sodelovanje.

2 EKSKURZIJE

Zaradi sodelovanja in načrtovanega skupnega projekta z Elektrotehniško i građevinsko šolo Nikole Tesla v Jagodini smo v sklopu obveznih izbirnih vsebin oz. interesnih dejavnosti in z medpredmetnim sodelovanjem pripravili in izvedli več ekskurzij:

2.1 EKSKURZIJA V ŽIČKO KARTUZIJO

V okviru modula sanacije in vzdrževanje zgradb, kjer spoznavamo tudi stavbno kulturno dediščino, smo dijaki 3.c in 5.Ta v oktobru 2014 izvedli terenske vaje v Žički kartuziji. Delo je potekalo po skupinah z izrisom skic in izmerami določenih objektov - klasične meritve (z metri) in meritve z geodetskimi instrumenti, zatem pa smo v šoli izdelali tehnično dokumentacijo – izris načrtov – ročno in na računalnik z AutoCAD-om. Glede na razsežnost objektov smo se omejili le na izmero fasad. Ogledali smo si tudi spodnjo samostansko cerkev v Špitaliču.

2.2 EKSKURZIJA V SRBIJO

Dijaki 2. letnikov smo med 19. in 21. marcem 2015 spoznavali Srbijo, njeno zgodovino, kulturo in ljudi. V projektne delu smo dali poudarek utrbeni in samostanski arhitekturi ter naravnim in kulturnim znamenitostim. Ogledali smo si Smederevo, Jagodino (včasih Svetozarevo), obrat betonarne in prednapetih elementov v Kraljevu, samostana Žičo in Studenico ter Beograd. Še posebej prijetno je bilo druženje s srednješolci Elektrotehniške i građevinske šole v Jagodini, kjer so nas prijazno sprejeli in popeljali po mestu.

2.3 EKSKURZIJI V SAMOSTANA STUDENICE IN ŽIČKO KARTUZIJO

Filmsko gradivo smo v slovenskih samostanih pridobili na ekskurziji v maju 2015, kjer je skupina dijakov in učiteljev tudi obiskala predstavnike turističnih društev občin Poljčane in Slovenske Konjice.

25. septembra 2015 smo v manjši skupini skupaj z gosti iz Srbije obiskali samostanska kompleksa v Studenicah in Žički kartuziji, kjer je tudi potekalo svečano odprtje Dnevov evropske kulturne dediščine 2015.

2.4 EKSKURZIJA V STUDENICE

V začetku septembra 2015 smo dijaki iz razredov 3.c in 2.c izvedli terenske vaje na področju samostanskega kompleksa v Studenicah in v strnjem vaškem jedru. Dokumentirali smo stavbe na podoben način kot v Žički kartuziji.

3 PREDSTAVITEV SLOVENSКИH SAMOSTANOV

Preteklost slovenskih srednjeveških samostanov od njihovega nastanka do razpustitve pod Jožefom II. je obravnaval zgodovinar Jože Mlinarič. Povzemamo tudi ob pomoči spletnih virov.

3.1 ŽIČKA KARTUZIJA

Slika 1: Žička kartuzija – zgornji samostan danes

3.1.1 Nastanek kartuzije

Legenda pravi, da je samostan nastal na jasi sredi gozda na južnem pobočju Konjiške gore, kjer se je štajerskemu mejnemu grofu Otokarju III. med počitkom v naročje zatekel zajec, ki je bežal pred psi. Grof je videl v tem božje znamenje in se je odločil tam zgraditi samostan. Gonjači so mu povedali, da se živali reče zajec, kar so nemški pisarji zapisali kot Seiz. Zaradi tega so samostanu še kasneje po domače rekli kar »kloster zajčki«.

Slika 2: Samostan v preteklosti, litografija, J. F. Kaiser (1786-1859)

Slika 3: Prvotna podoba samostana

Iz dokumentov izvemo, da so okoli leta 1160 samostan postavili menihi kartuzijanskega reda. Žička kartuzija je najstarejša kartuzija v Srednji Evropi in prvi samostan kartuzijanov zunaj Francije in Italije. Samostan je nastal in se začel razvijati v času, ko je Štajerska postala vojvodina, zgrajen pa je v skriti dolini Janeza Krstnika, v kraju Stare Slemene blizu naselja Žiče v občini Slovenske Konjice. Ta kraj je bil kartuzijanom zelo všeč, saj je

na samotnem mestu z veliko tišine za meditiranje, v zaprti dolini.

3.1.2 Gradnja Žičke kartuzije ter zgodovinski oris

Kartuzijani so v skladu s pravili reda gradili na dveh lokacijah: zgornji samostan za menihe in spodnji za brate.

Za menihe so izbrali konec doline. Da so dobili ravnico za večje dvorišče s celicami, so na severu odkopali del hriba, na jugu pa so pozidali skupne samostanske prostore in cerkev. Samostan in cerkev za brate so postavili na majhni ravnici oddaljeni 1,8 km, kjer je danes naselje Špitalič.

Postavili so tudi dve cerkvi: za menihe v čast svetemu Janezu Krstniku, za brate pa v čast Devici Mariji. Oba samostana in obe cerkvi tvorita celoto, torej Žičko kartuzijo.

Slika 4: Zgornji samostan Žičke kartuzije

Na koncu 13. stoletja ter v 14. stoletju se je Žička kartuzija povzpela do enega najpomembnejših takratnih samostanov. Prevezela je vlogo osrednjega samostana namesto Velike kartuzije v Franciji. To pomeni, da je bila nekaj časa metropola tega reda, tam so oblikovali redovno politiko in sprejemali vse pomembne odločitve. Prav tako so samostan obiskovali tudi mnogi cerkveni odličniki in plemiči.

Kartuzijanom so dajali posebni status tudi naravno zdravilstvo, lekarništvo in vinogradništvo. Ukvarjali so se še z mlinarstvom, opekarstvom, steklarstvom in dejavnostjo, ki je omogočala gospodarsko preživetje samostanske skupnosti.

Slika 5: Opustošena kartuzija

V času, ko se je v naših krajih začela pojavljati nevarnost turških vpadov, so si žički kartuzijani pri okoliških zemljiških gospodih zagotovili pravico, da smejo utrditi svoja ožja posestva. Vendar so kmalu ugotovili, da ne bodo mogli utrditi in braniti spodnjega samostana, zato so brate iz spodnjega samostana preselili v zgornji samostan. Spodnji samostan so tako opustili, stavbe pa so propadale. Danes stoji le še cerkev v Špitaliču.

Leta 1782 je cesar Jožef II. v duhu razsvetljenskih reform ukinil samostan.

Samostani kartuzijanov se niso skladali z miselnostjo razsvetljenstva in cesarjevih nazorov o napredku kmetijstva in industrije ter o gospodarskem razvoju. Takrat je v samostanu živelo 15 menihov, ki so se po razpustitvi razkropili, vrnili v domače kraje, stopili med posvetno duhovščino, niso pa se odločili za preselitev v drugo kartuzijo.

3.1.3 Žički rokopisi

Kartuzijani niso širili vere med ljudmi z govorno besedo, pač pa s pisano, in so medse sprejemali le ljudi s temeljitim znanjem jezika in pisarskih veščin. Velik del svojega življenja so posvetili natančnim prepisom in ustvarjanju novih besedil z vseh področij, od teologije do astronomije, od praktičnih ved do književnih stvaritev.

Slika 6: Žički rokopisi

Med ohranjenimi besedili je veliko znamenitih del, ki so neprecenljivi spomeniki naše intelektualne dediščine in širšega srednjeevropskega prostora.

Rokopisi iz Žičke kartuzije dajejo kljub okrnjenosti vpogled v več stoletij nepretrganega razvoja srednjeveške knjige. Danes je znanih približno 120 srednjeveških zapisov. To pa je le majhen del nekdanjega bogastva samostanske knjižnice, ki je štela okoli 2000 rokopisov, in še ta je večinoma zunaj slovenskih meja. Vendar je to edina skupina srednjeveških rokopisov iz slovenskih krajev, kjer lahko govorimo o skoraj štiri stoletja trajajočem nepretrganem rokopisnem delovanju samostanske skupnosti.

3.1.4 Zgornja cerkev – cerkev sv. Janeza Krstnika

Celo v evropskem merilu je cerkev v zgornji kartuziji eden glavnih spomenikov zgodnjega kartuzijanskega stavbarstva, saj se prvi samostani tega reda v zahodni Evropi niso ohranili in so najstarejši med njimi komaj iz gotske dobe.

Na zunaj izgleda sicer precej gotska stavba, vendar so raziskave dokazale, da je v jedru še dokaj romanska: na zahodni strani ima lepo zidavo iz rezanih kamnitih blokov, med katerimi so tudi nenavadno veliki marmorni kosi. Na venčnem zidcu je preprosta dekoracija v krogih vklesanih rozet in križcev, nad njim je še edina ohranjena polžasta konzola nekdanje lope pred cerkvijo. V severni steni je veliko polkrožno okno, opazimo pa lahko še dva preprosta romanska portala v severni steni.

3.1.5 Špitalič – spodnja cerkev in samostan

Skoraj v celoti je ohranjena prvotna spodnja cerkev: pravokotna ladja z dvema poloma križnih rebrastih obokov in ožjim kvadratnim prezbiterijem. Cerkev je bogato kamnoseško opremljena. Zlasti se odlikuje glavni portal, ki je

Slika 7: Ruševine zgornje cerkve

še povsem romansko zasnovan. Portal špitalske cerkve je največje likovno bogastvo, ki se je ohranilo v nekdanji kartuziji.

Špitalič se uvršča ne le med naše najpomembnejše umetnostne spomenike iz obdobja romanike, temveč z zgodnjim časom nastanka celo med prve v vsej srednji Evropi.

Zraven cerkve je stala spodnja hiša žičkega kartuzijanskega samostana, ki se prvič omenja leta 1177. V njem so bivali bratje laiki, tu je združeno vse samostansko gospodarstvo s hlevi, skednji, z drugimi pomožnimi zgradbami in gostiščem – hospitalom (od tod ime kraja Špitalič), ki je prvič izpričano leta 1185. Sprva je sprejemalo le izjemne goste, pozneje pa je opravljalo različne naloge: bolniške, gostinske. Sredi 15. stoletja so spodnjo hišo samostana opustili in o njej ni več sledov. Takrat so brate laike preselili v zgornji samostan, ki je bil zato deležen večjih prezidav in so ob njem zrasle nove stavbe. H gornjemu samostanu so malo pozneje premestili tudi gostišče - gastovž.

Slika 8: Cerkev Marijinega obiskanja v Špitaliču

3.1.6 **Gastovž**

Je najstarejše gostišče s pisnim potrdilom o svojem obstoju, vendar ni prva gostilna pri nas, saj so popotniki že prej vedno potrebovali prostor, kjer so se okrepčali in spočili.

Slika 9: Gastovž ali gastuž

Stavba je v pritličju s portalom in okni še gotska, nadstropje pa je bilo pozidano v 17. stoletju. Semkaj so kartuzijani prenesli gostišče, potem ko so v 15. stoletju opustili bratovski samostan v Špitaliču, kjer so prej sprejemali goste.

3.1.7 **Žička kartuzija danes**

V letu 2015 smo praznovali 850 let od podpisa ustanovne listine Žičke kartuzije. Bila je evropski kulturni in politični center na naših tleh. Redovno življenje v tej dolini je zamrlo, ko je kartuzijo z dekretom leta 1782 ukinil cesar Jožef II., njeno ozemlje pa prepuščeno toku časa. Zgornji samostan še danes obdaja obzidje, zapuščina zaščite pred številnimi turškimi vpadi v 15. in 16. stoletju. Najmogočnejši ostanek je ruševina enoladijske samostanske gotske cerkve, grajene po pravilih kartuzijanskega reda – brez apside. Iz romanike pa so ohranjeni tudi spodnji deli sten cerkve iz kvadrastih klesancev. Dobro so vidni tudi zidovi križnega hodnika z ostanki pripadajočih prostorov.

Sledi nekdanjih meniških celic zamejujejo prostor, na sredi katerega stoji osemkotna zvezdasto rebrasto obokana gotska pokopališka kapela iz leta 1469. Jugozahodni del kompleksa zapirajo prenovljene upravne stavbe in gospodarska poslopja nekdanjega samostana. Šest let po ukinitvi samostana je požar v bližnjih Konjicah zadal samostanu še zadnji udarec, saj so prebivalci za obnovo pogorelih domov uporabili les, opeko in že obklesane kamne iz opustele kartuzije.

Od junija 2015 ima status spomenika državnega pomena. Celoten kompleks zgornjega dela je v lasti občine Slov. Konjice, ki ta kulturni spomenik v zadnjih desetletjih obnavlja in oživlja. Tudi država je vložila sredstva za obnovo, težnja je pridobiti evropska sredstva.

3.2 SAMOSTAN STUDENICE

Samostanska poslopja v Studenicah (občina Poljčane) z župnijsko cerkvijo sv. Treh kraljev stojijo ob vznožju Boča v dolini reke Dravinje. Zgodovinski opis in razvoj samostana povzemamo po Curku (2008).

Slika 10: Lega samostana

3.2.1 Nastanek in razvoj samostana

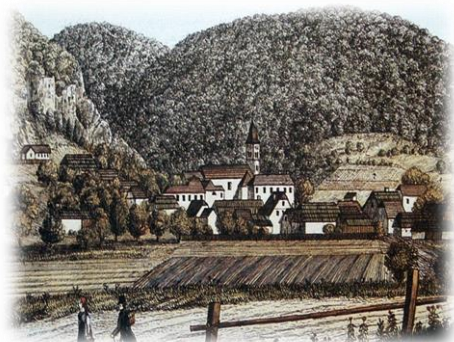
Okoli leta 1230 je Zofija Rogaška ob vodnem viru v Studenicah ustanovila popotno postojanko s cerkvijo (hospital), po letu 1237 pa je namesto postojanke ustanovila ženski Marijin samostan, ki je bil dograjen do leta 1249. Do 1277. leta so povečali staro cerkev, posvečeno Devici Mariji in jo dozidali. Zofija je zelo povečala samostansko posest.

»V cerkvene stene so vzdani tudi nagrobniki iz 13. do 18. st., antični nagrobnik in del rimskega sarkofaga.« (Horvat, 2009).

Pred sredino 15. stoletja so samostanskemu kompleksu dodali še obzidje in več spremljajočih objektov. Obstoj samostana je kmalu spodbudil sejmarsko dejavnost in razmah obrtništva, tako da so si Studenice leta 1457 pridobile tržne pravice. Pri samostanu so se začeli tedenski sejmi ob ponedeljkih in Studenice so postajale vse pomembnejše. Samostan je bil baročno spremenjen v drugi polovici 17. stoletja in prvi polovici 18. stoletja.

Slika 11: Samostan iz leta 1681 po Vischerju

Slika 12: Pogled na samostan v 17. st.

3.2.2 Gradnja in arhitekturni elementi skozi čas

Glavni ostanki prehodnega romansko-gotskega sloga so nunska empora z dvema križnorebrastima obokoma ter stebričast vhodni portal v cerkveno ladjo z vitičasto okrašenim timpanonom .

Sredi 15. stoletja so cerkveno ladjo povišali in obokali, samostan z zunanjim dvoriščem s čudežnim studencem in gastovžem pa obdali z obzidjem. Turki so med leti 1471 in 1515 večkrat ropali Studenice in samostan, zato so obzidje obnovili ter v bližini samostana postavili manjši obrambni gradič, katerega ruševine so vidne še danes. Turško pustošenje je povzročilo gospodarsko stagnacijo samostana.

Samostan so leta 1635 oplenili kmečki puntarji, sledila je barokizacija, ki je spremenila njegov videz. Okoli leta 1670 je nastal zvonik. Sočasno je bilo zgrajeno veliko dvonadstropno upravno poslopje v severozahodnem vogalu kompleksa - današnje dominantno poslopje z arkadnimi hodniki na dvoriščni strani. Baročna prenovitev in opreme cerkve je trajala do konca prve polovice 18. stoletja. Notranjost cerkve je v glavnem baročna. Iz leta 1739 je kamniti kip ustanoviteljice samostana Zofije Rogaške v svetniški pozi, oblečeno v grofovsko oblačilo in z modelom samostana v desnici. V cerkvi je tudi relikviarij z domnevnimi ostanki mučenca Fidelija, ki naj bi ga leta 1788 prinesli iz Rima. Še vedno delujoče orgle so ene najstarejših v Sloveniji in še niso bile restavrirane. Leta 1782 je cesar Jožef II. samostan ukinil zaradi reformacij in spremenili so ga v dekliško šolo. Leta 1788 pa je v velikem požaru večina samostana skupaj s trgom pogorela. Ohranil se je zahodni trakt s prioratom in cerkvijo ter upravno poslopje, na pobočju nad samostanom pa ruševine bežigrada. Cerkev je izgubila streho, od cerkvenega stolpa je ostalo le ožgano zidovje. Južni in vzhodni trakt so po požaru odstranili.

Ostanke samostana je država leta 1827 prodala različnim lastnikom, kateri so samostan nato prodali magdalenkam iz Zagreba. Nemci so leta 1941 izgnali redovnice in požgali samostan.

Slika 13: Obokana notranjost samostana

Slika 14: Arkadni samostanski hodnik

Slika 15: Notranjost cerkve

Slika 16: Nova kovinska povezovalna konstrukcija samostana z upravno stavbo

Leta 1949 je bil samostan nacionaliziran in naseljen z različnimi stanovalci. Objekta niso obnavljali, ampak je počasi propadal. Leta 2000 je bil denacionaliziran in skupaj s posestjo vrnjen Nadškofiji Maribor, zaradi dolgov pa so ga želeli že večkrat prodati na dražbi (2015), ampak neuspešno.

Slika 17: Vhod na notranje dvorišče

Slika 18: Obnovljena fasada upravne stavbe samostana

Že pred vrnitvijo samostana denacionalizacijskemu upravičencu sta si občina Slovenska Bistrica (kamor so sodile Studenice do ustanovitve občine Poljčane leta 2006) in Zavod za kulturo Slov. Bistrica prizadevala za ohranitev samostanskega kompleksa.

Intenzivna obnovitvena dela za potrebe doma za ostarele, ki ga je načrtoval novi lastnik (Cerkev), so se začela leta 2005. V zadnjem desetletju se je precej obnovila tudi okolica propadajočega samostana.

Slika 19: Pogled na samostan in okolico

Slika 20: Cerkev v povezavi s samostanom

Slika 21: Pogled na samostanski kompleks

Slika 22: Rebrasti oboki v cerkvi

Slika 23: Freska v okenskem ostenju v dvorani v prvem nadstropju zahodnega trakta

Samostanski kompleks v Studenicah sodi med kulturne spomenike lokalnega pomena in čaka na primernega investitorja z ustrežno vsebino. Lokalna skupnost se s prireditvami trudi oživiti kraj in samostan.

4 PREDSTAVITEV SRBSKIH SAMOSTANOV

4.1 SAMOSTAN STUDENICA

Spletna stran Samostan Studenica opisuje nastanek in pomen samostana, njegovo zgodovino in umetnost.

Samostan Studenica (2015) - v cirilici, srbsko Манастир Студеница - se nahaja 39 km jugozahodno od Kraljeva, na področju osrednje Srbije. Samostan, ki izhaja iz 12. stoletja, je eden izmed najbogatejših in največjih samostanov Srbske pravoslavne cerkve.

Slika 24: Samostanski kompleks v Studenici iz zraka

4.1.1 Zgodovina

Samostan Studenica je bil ustanovljen med letoma 1183 in 1190. Ko se je njegov ustanovitelj veliki srbski župan Štefan Nemanja skupaj z ženo pomenišil, je postal samostan njuno bivališče.

Slika 25: Portret Štefana Nemanje

Kasneje je Nemanja prebival na sveti gori Atos, kjer je bil tudi pokopan. Ker pa bi naj iz njegovih relikvij priteklo dišeče olje, kar je znamenje svetosti, so Srbi dosegli, do so njegove posmrtno ostanke preselili v že pripravljeno grobnico v Studenici, kjer bi se naj prav tako pojavljala znamenja svetosti. Posledica le-tega je bil pričetek oblikovanja kulta svetega Simeona (meniško ime Štefana Nemanje), kar je imelo močan vpliv na srbsko zgodovino. Temu je sledilo še čaščenje Sv. Save, ki je prav tako potekalo v Studenici.

Tudi številne freske iz samostana, ki izvirajo iz 13. in 14. stoletja ter sodijo v vrh takratnega pravoslavnega sveta in umetnosti, so pripomogle k njegovi prepoznavnosti.

Med letoma 1207 in 1216 je v samostanu delovala bolnišnica, ki je delovala po bizantinskem medicinskem izročilu.

V Studenici pa se je pričel tudi razvoj srbske književnosti.

Zaradi turških vpadov so bile številne cerkve v samostanu poškodovane, kljub temu pa je bil Studenica eden redkih srbskih samostanov, ki je uspešno skrnil svojo zakladnico. Vseeno pa je bil samostan v vojni med Avstrijo in Turčijo močno izropan. Studenica je bila požgana kar dvakrat v času srbskega osamosvajanja – leta 1805 in 1813.

Leta 1979 je Srbija samostan Studenica razglasila za kulturni spomenik, za tem pa je leta 1986 Studenico na svoj seznam kulturne dediščine uvrstil tudi UNESCO.

Slika 26: Del cerkvenega okrasja

4.1.2 Arhitektura

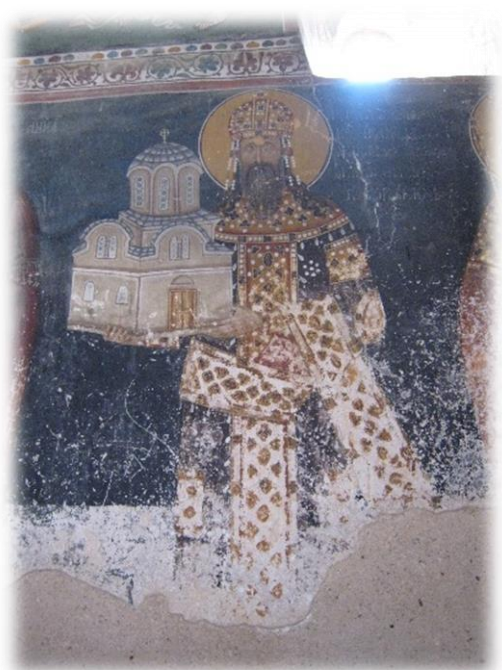
Samostan Studenica je obdan z dokaj ohranjenim ovalnim obrambnim zidovjem s stolpi. Osrednje mesto v njem zavzema Cerkev Matere božje Čudodelne oz. Marijina cerkev. Konec 12. stoletja jo je kot daritev Cerkvi dal zgraditi Štefan Nemanja, in je bila hkrati tudi njegova grobnica. Nastanek studeniške cerkve, v kateri se mešajo elementi bizantinskega in romanskega sloga, pomeni rojstvo raškega stila arhitekture. Osnova raškega stila je enoladijska obokana stavba, izrazito bizantinska pa ostaja kupola z značilnim dvanajst-kotnim bobnom.

Slika 27: Cerkev Matere božje Čudodelne

Romanski element pri osrednji studeniški cerkvi npr. zasledimo pri tridelnem oknu (trifori) središčne apside cerkve. Nadalje so bili v romanskem slogu grajeni portali. Prisotnost romanskih elementov verjetno kaže na to, da so arhitekti prihajali iz zahoda, iz področja raškega primorja.

Pomembna stavba v samostanu je tudi Kraljeva cerkev, posvečena Sv. Joahimu in Ani, ki jo je leta 1314 dal zgraditi kralj Milutin Uroš.

Slika 28: Kralj Štefan Uroš II. Milutin z modelom cerkve v roki na freski v Kraljevi cerkvi

4.1.3 Umetnost

V Studenici je nastalo delo »Studeniški tipikon«, ki ga je tamkaj spisal Sveti Sava, poleg njega pa tudi druga literarna dela.

Cerkev Matere božje Čudodelne je grajena iz marmorja in je že sama po sebi prava mojstrovina. V njenem arhitekturnem okrasju se skriva bogata simbolika. Samostanski kompleks je bogat tudi s številnimi freskami. Osrednja cerkev je bila poslikana že v prvem desetletju 13. stoletja. V tej cerkvi so najveličastnejše upodobitve Kristusovega križanja naslikane okoli leta 1208 ali 1209 na modrem ozadju in so nedvomno eden izmed vrhuncev srbske umetnosti.

Slika 29: Cerkvna freska Križanje v Marijini cerkvi

Najpomembnejše freske v samostanu se sicer nahajajo v Kraljevi cerkvi, ki jo je dal zgraditi kralj Štefan Uroš II. Milutin leta 1314. V njej se nahaja freska Praznik Marijinega vpeljevanja, ena najboljših fresk stare srbske umetnosti. Po tehnični izvedbi in estetski vrednosti srbske freske iz 13. in 14. stoletja prekašajo vse druge, ki so nastale v tistem času v pravoslavnem svetu. Freske v Kraljevi cerkvi so ustvarjene v premišljenem zaporedju z bogato krščansko simboliko (Samostan Studenica, 2015).

4.2 SAMOSTAN ŽIČA

Samostan Žiča leži v osrednji Srbiji v bližini Kraljeva, blizu reke Ibar. Samostan je kot svoje dobro delo dal zgraditi srbski kralj Štefan Prvovenčani (Prvookronani) v začetku 13. stoletja, prvi kronani vladar Srbije, od tukaj tudi njegov vzdevek. V samostanski cerkvi je bilo po njem kronanih še sedem kraljev iz dinastije Nemanjićev.

Slika 30: Žička samostanska cerkev

Slika 31: Samostanski kompleks v Žiči

4.2.1 Zgodovinski pregled

S spletnih virov v srbskem jeziku smo povzeli zgodovinski nastanek samostana v Žiči.

Zgodovina samostana Žiča se je pričela, ko je 17-letni Rastko Nemanjić zapustil dvor svojega očeta Štefana Nemanje in se posvetil meniškemu življenju na Sveti gori Atos. Tam je Rastko dobil meniško ime Sveti Sava. Ko se je v začetku 13. stoletja vrnil s Svete gore, je srbsko državo pretresal spor med njegovima bratoma Štefanom in Vukanom. Ko je pomiril ta spor, je skupaj s Štefanom dal zgraditi samostan Žičo.

Kraj na katerem so zgradili samostan, je enako oddaljen od Carigrada in od Rima, kar simbolizira, da je Srbija na križišču med pravoslavnim Vzhodom in rimokatoliškim Zahodom. Cerkev »Sveti spas – Sveto odrešenje«, ki je del samostana, so gradili 20 let. Zahodna fasada je oblikovana kot pročelje troladijske bazilike. Ta cerkev je hkrati tudi katedrala prvega srbskega nadškofa. Sveti Sava je leta 1219 odšel v Nikejo, ki je bila takratna prestolnica bizantinskega patriarha in cesarja. Patriarh Manojlo Saranten Haritopul in cesar Teodor I. sta svečano izročila Svetemu Savi »Akt o autokefalnosti srbske Cerkve« in ga imenovala za prvega srbskega nadškofa. Samostan Žiča je tako postal sedež srbske nadškofije. Že leta 1220 je nadškof Sv. Sava posvetil osem škofov in naslednje leto je na »Zboru svetnega in posvetnega plemstva«

okronal svojega brata Štefana za prvega srbskega kralja (l. 1221), imenovanega Štefan Prvovenčani (Prvookronani). Vladal je do leta 1228, ko ga je nasledil sin Radoslav.

Najstarejši pisni zgodovinski viri o samostanu Žiča so listine kralja Štefana in Radoslava, ki sta dozidala cerkev Sv. Odrešenja in visok zvonik pred njo.

Slika 32: Vhod v samostanski kompleks Žiča

Poleg tega so v drugem ali tretjem desetletju 13. stoletja to listino prepisali na stene pod stolpom ob vhodu v cerkev. S to listino srbskih kraljev je bilo samostanu darovano 57 vasi, 8 planin in 217 podložniških družin. Zaradi kralja Štefana Prvovenčanega je Žiča imela eno najbogatejših zakladnic, v kateri je bil shranjen pas Device Marije, desna roka in del glave Svetega Janeza Krstnika, relikvije svetih apostolov in mučnikov ter ikone.

4.2.2 Začetek gradnje v Žiči

Gradnja je potekala v letih med 1208 in 1215. Cerkev je bila z zunanje strani ometana in poslikana v barvi gnile višnje, navaja Nenadović (1980).

V zadnjih desetletjih 13. stoletja je bil samostan oskrunjen in uničen zaradi pustošenja Tatarov. Sedež nadškofije je bil prenesen v Peč. Srbski kralj Štefan Uroš II. Milutin (vladavina: 1282 do 1321) pa je prevzel delo za obnovitev uničenega samostana. V času otomanske vladavine je bil samostan pogosta tarča napadov. Več kot 150 let je bila samostanska cerkev brez strešne kritine. Zapis iz leta 1829 pravi, da je Žiča samo velika ruševina.

Obnova zapuščenega samostana se je pričela leta 1855 zahvaljujoč škofu Joanniciusu Neškoviću. Leta 1882 je bil v samostanu Žiča za kralja okronan Milan Obrenović.

Leta 1928 so izvajali restavratorska dela po projektu arhitekta Popovića. V času 2. svetovne vojne je bila bombardirana (porušena mala severna kupola ter del zidu za zbor). Ponovno je bila restavrirana po projektu arhitekta Nenadovića. (Nenadović, 1980).

Restavriranje in obnovitvena dela samostana so se spet začeli leta 1987. V obdobju med leti 2006 in 2008 je osem stoletij obstoja samostana Žiča zaznamovala vrsta kulturnih dogodkov in v tem obdobju so tudi končali urejanje samostanskih kompleksov in objektov.

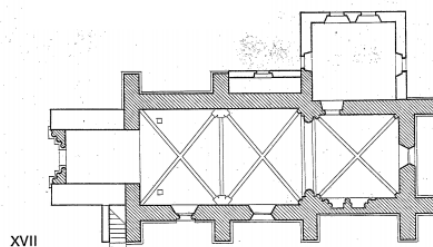
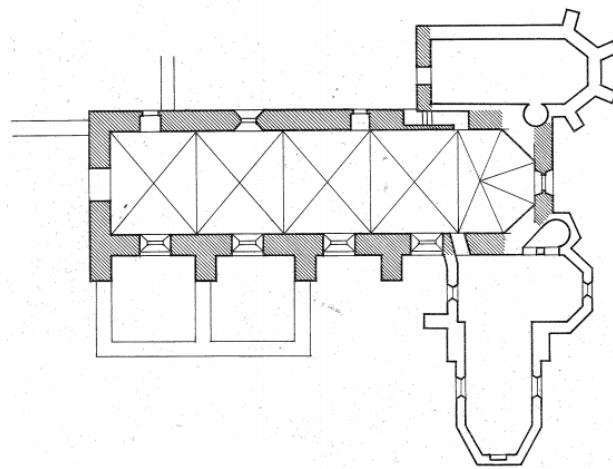
5 SKICE SAMOSTANOV

tlorisi

5.1 Žička kartuzija

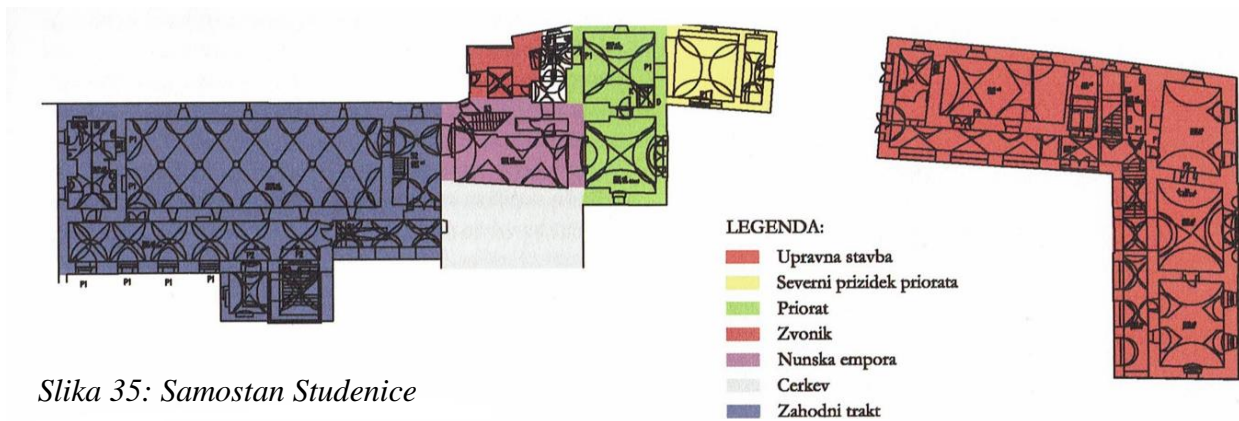

Slika 33: Žička kartuzija – zgornji samostan

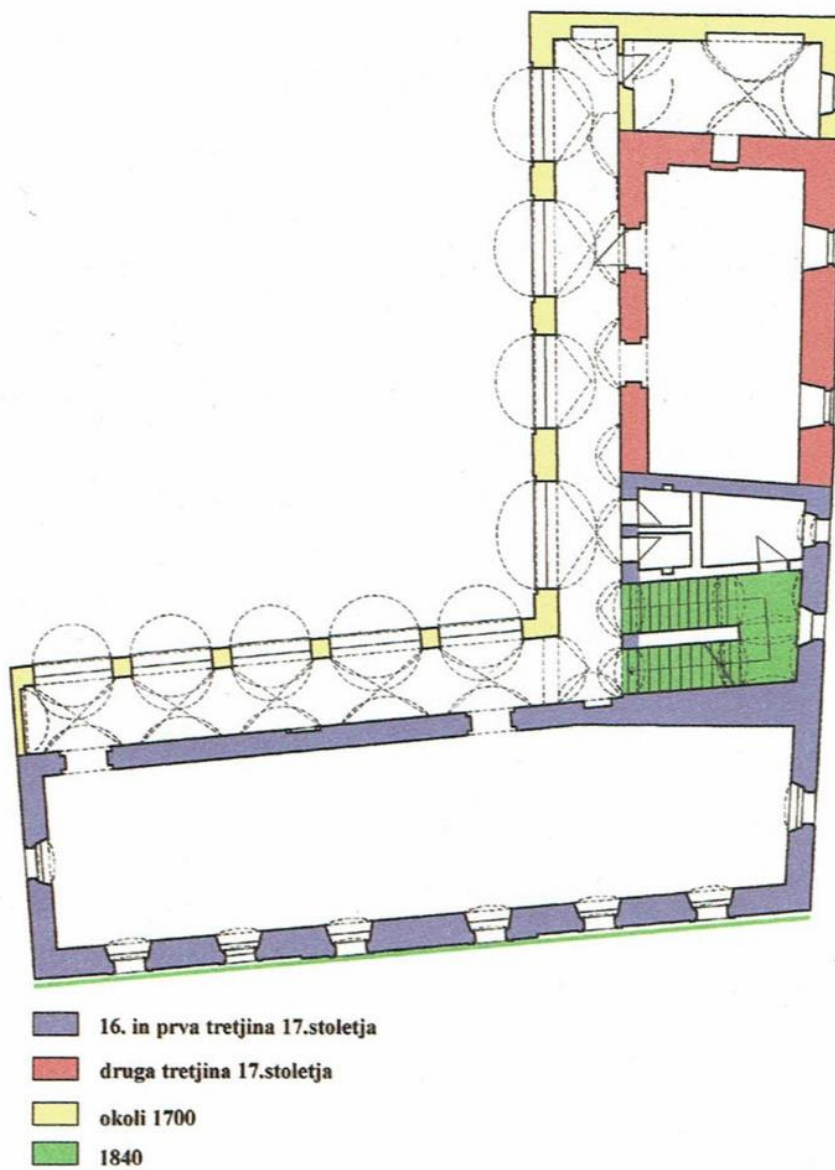

Slika 34: Žička kartuzija – zgornja cerkev (Stare Slemene) in spodnja cerkev (Špitalič)

5.2 Samostan Studenice

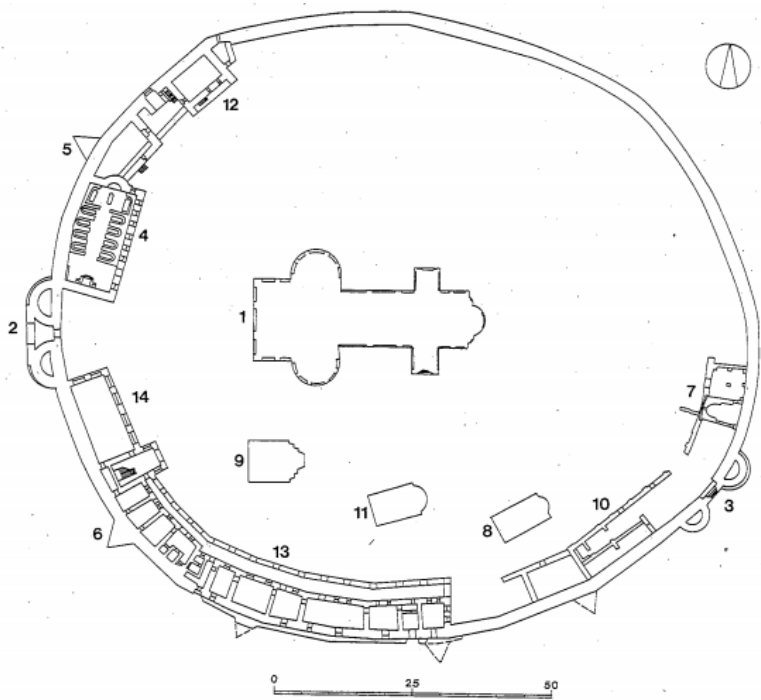

Slika 35: Samostan Studenice

Slika 36: Gradbeni razvoj upravne stavbe

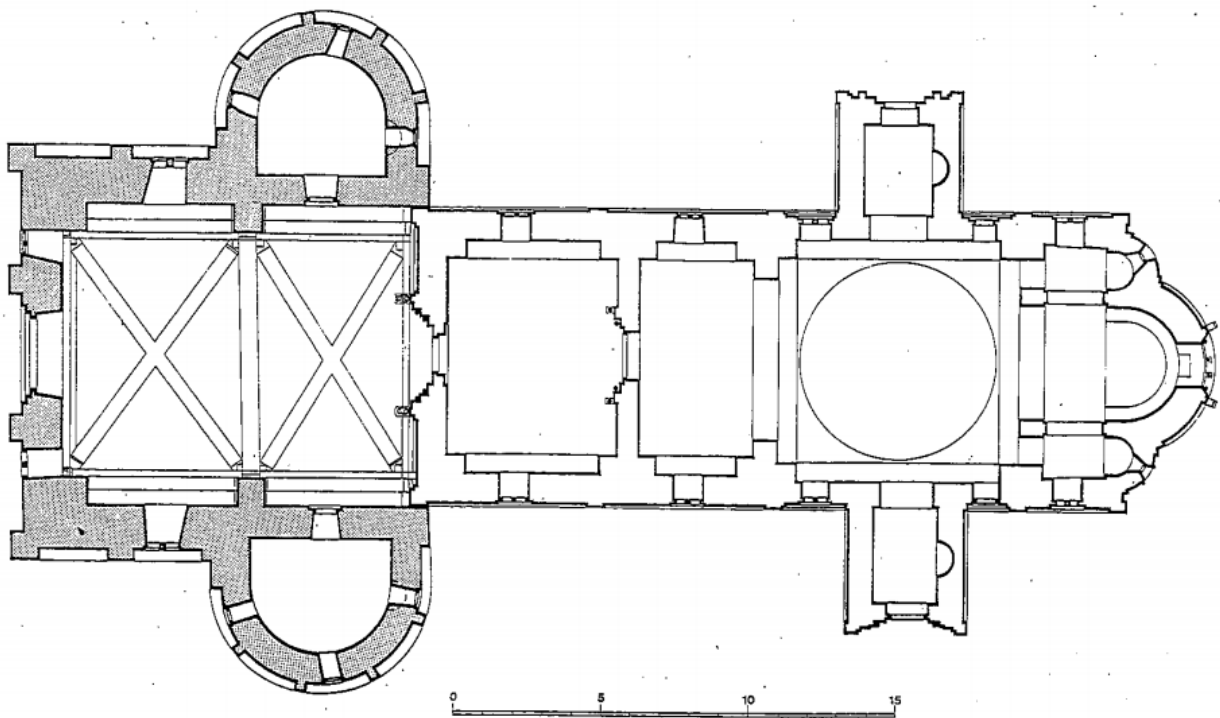
5.3 Samostan Studenica

Legenda:

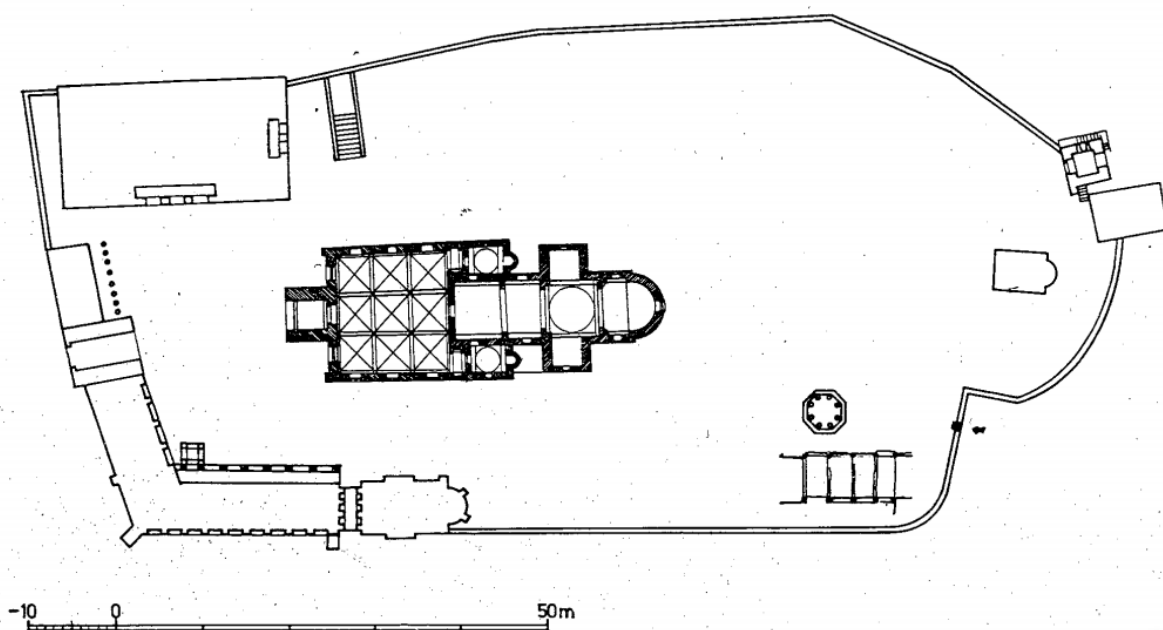
1. Cerkev Matere božje Čudodelne
2. Zahodni (glavni) vhod
3. Vzhodni vhod
4. Refektorij
5. Stolp
6. Stolp
7. Celica Simona Nemanje
8. Cerkev Sv. Nikolaja
9. Kraljeva cerkev
10. Spalnica kralja Milutina
11. Cerkev Sv. Janeza
12. Spalnica iz 18. stoletja
13. Rezidenca princa Miloša
14. Spalnica iz leta 1912

Slika 37: Samostanski kompleks Studenica

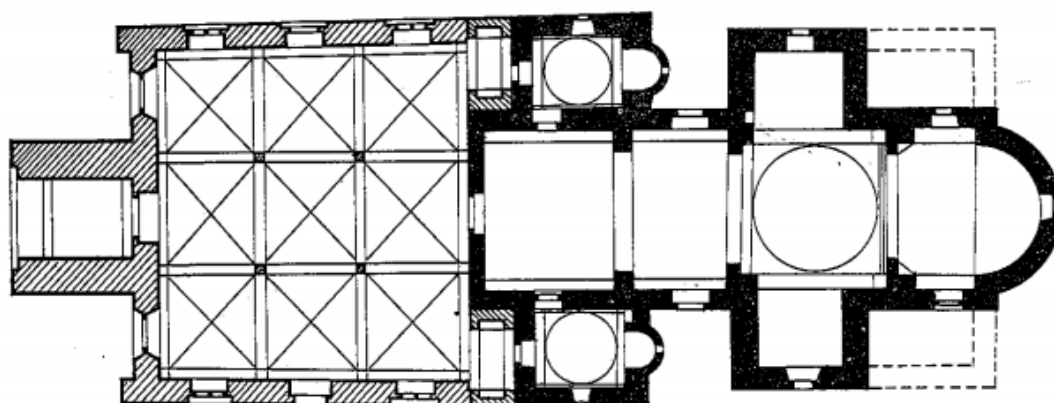

Slika 38: Cerkev Matere božje Čudodelne ali Marijina cerkev

5.4 Samostan Žiča

Slika 39: Samostanski kompleks Žiča

Slika 40: Samostanska cerkev v Žiči

6 RAZPRAVA IN UGOTOVITVE

S pomočjo virov, literature in ogledov na terenu smo spoznavali nastanek, razvoj in današnje stanje samostanskih kompleksov. Analizirali smo njihove značilnosti in iskali povezave med njimi.

6.1 Prva hipoteza

Samostani imajo podobna imena: Žiča in Žiče (Žička kartuzija) ter Studenica in Studenice. Med temi kraji in imeni obstaja povezava. Hipoteza je delno potrjena. V virih nismo našli podatkov, da bi ime samostana vplival na nastanek drugega s podobnim imenom. Najbolj skupno izhodišče je v imenih samostanov Studenice in Studenica, vse samostane pa povezuje izbira odmaknjene lokacije.

Z dijaki smo raziskovali dva samostanska kompleksa v Sloveniji in dva v Srbiji. Kompleksa sta bila izbrana zaradi podobnih imen: v Sloveniji Žička kartuzija in samostan v Studenicah, v Srbiji pa samostana Žiča in Studenica. Srbska in slovenska samostana sta relativno blizu: Žiča in Studenica sta oddaljeni 56 km, zgornja Žička kartuzija (Stare Slemene) in Studenice pa 22 km. Samostani so locirani na mirnih, samotnih mestih, ki so bili zavestno izbrani zato, da so si lahko menihi in redovnice v tišini posvetili molitvam, premišljevanju in delu.

Časovno je slovenska Žička kartuzija starejša v primerjavi s srbsko Žičo, samostan Studenica pa je starejši od slovenskega studeniškega samostana.

Žička kartuzija se nahaja v zaprti dolini. Kartuzija se je oblikovala v bližini kraja Žiče, Zeiz v nemščini; vas so preimenovali v Seizdorf, samostanu pa so rekli Seizkloster ali Zajckloster. To poslovenjeno ime je tudi podlaga za legendo o Otokarju in zajcu.

Samostan Studenice prav tako leži v ozki dolini. Studenec, po katerem se kraj imenuje, je bil znan že v antiki. Samostan so postavili ob tem vrelcu – izvira zdravilne vode.

Samostan Žiča je utrjen z zidom, a postavljen na ravninskem delu, čistini; meniško zatočišče je bila trdnjava Maglič (oddaljena 21 km) nad reko Ibar, kamor pa so se lahko umaknili tudi menihi iz Studenice.

Samostan Studenica je tudi postavljen v odmaknjeno dolino.

6.2 Druga hipoteza

Samostani so pomembno središče duhovnega, kulturnega življenja in gibalno razvoja. Hipoteza je potrjena.

V srednjem veku samostanski kompleksi predstavljajo duhovna in gospodarska središča z močnim vplivom na kulturno in izobraževalno udejstvovanje. Posebno vlogo imajo samostani v času romanike, kjer so poleg značilne romanske arhitekture nastale tudi pomembne stenske poslikave – freske ter kamnite portalne plastike.

Kartuzijanski red se je uradno oblikoval 1140. leta, ustanovna listina Žičke kartuzije nosi letnico 1195, komaj 1176. leta pa red uradno potrjuje papež Aleksander III.

Od spodnjega žičkega kartuzijanskega samostana, kjer so delovali bratje laiki, je ostala le cerkev v Špitaliču. Kraj je dobil ime iz besede hospital, ki je tu deloval v sklopu samostana.

Studeniški samostan je nastal na zametku hospitala s cerkvijo, a se je potem hospital umaknil samostanu.

Oba obravnavana samostana v Srbiji imata zelo pomembno vlogo v srbski zgodovini in umetnosti. V samostanu Studenica so nastala pomembna literarna dela, v njem se nahajajo grobnice srbskih kraljev ter vrhunske freske srbske umetnosti. Samostanska cerkev Žiča je bila kraj kronanja srbskih kraljev, postala je tudi sedež nadškofije.

6.3 Tretja hipoteza

Izbrani samostani so grajeni približno v istem času – likovna umetnost v njih je podobna. Hipoteza je potrjena.

Gradbeni dosežki, poslikave in kamnite plastike v samostanih, ki smo jih raziskovali, pričajo, da umetnost, na nekem področju ni bila izolirana, saj podobno oblikovanje najdemo na celotnem območju Srednje in Južne Evrope.

Samostani so nastali v času 12. in 13. stoletja, v obdobju romanike in začetka gotike. Predvsem romanski elementi povezujejo vse štiri komplekse. V srbskih samostanih je čutiti rahli vpliv Bizanca. Tipični romanski elementi, značilni za zahodno-evropsko umetnost, kipi, kapiteli, tridelne slepe arkade na fasadi, okna trifore z elegantnimi vitkimi stebri so vidni predvsem v Studenici.

Najstarejši elementi v cerkvi v Studenicah (obokana nunska empora s portalom v pritličju, ladjin portal) spadajo v prehodno romansko-gotsko stilno obdobje.

Današnji izgled pa je posledica močnih prezidav v času baroka, ki je močno spremenila stavbno sestavo, zlasti pa njegov videz.

Studenici v Srbiji, ki je izreden romanski spomenik, je do neke mere dorasla spodnja samostanska cerkev v Špitaliču (portal) – lep primer romanske arhitekturi v Sloveniji.

Močno poškodovana Žiča skozi čas v Srbiji na starih risbah kaže gradnjo, značilno za romanski slog, čeprav je zgrajena na začetku 13. stoletja.

Pri obeh srbskih samostanskih cerkvah (Žiča in osrednja cerkev v Studenici) pa je razvidna dozidava v t.i. delu »priprate« (srb.) oz. nartekse.

Po letih izgradnje sta si blizu srbska Žiča (1208 – 1215) in slovenske Studenice (1214 – 1237). Samostana Žičo in Studenice povezuje tudi podobna tlorisna organizacija. Oba samostana sta obdana z obzidjem, delno zaprta z robnimi objekti. Oblika kompleksa je nepravilni pravokotnik, na eni strani zaključen s krožnim delom.

Samostan Žiča v Srbiji je bila večkrat poškodovan in približno 150 let brez strehe, danes je kompleks obnovljen. Zgornja cerkev v Žički kartuziji je ostala razvalina iz časa gotike. Del kartuzije pa so že obnovili: vzhodni del obrambnega sistema in upravne stavbe.

Srbski samostan Studenica (1183 – 1191) in Žička kartuzija (okoli 1160) v Sloveniji sta bila grajena v 2. polovici 12. stoletja.

Tlorisna zasnova samostana Studenica je skoraj pravilni krog, velik del obzidja tvorijo samostanski objekti. Podobno je pri Žički kartuziji, kjer je kompleks organsko postavljen v teren – meje mu predstavlja potok in strmejša pobočja, in večji del obrambnega sistema zapirajo samostanske zgradbe (obrambni stolpi, upravna stavba, kašče, meniške celice).

V vseh samostanih so poslikave s freskami, izredno bogate in tudi najstarejše ohranjene so v srbskih samostanskih kompleksih (samostanskih cerkvah). Freske in ostale umetnine so tudi glavni vzrok, da se je samostan Studenica uvrstil na seznam Unesco dediščine.

7 FRESKE

V samostanu Studenica v Srbiji smo videli najstarejše freske iz začetka 13. stoletja. Del najstarejših fresk v osrednjem delu Marijine cerkve so ob obnovi ponovno odkrili, ko so odstranili plast ometa z novejšimi freskami. Prvotne freske pa so poškodovane, saj so ob nanašanju novega ometa stari omet »natolkli« zaradi boljšega oprijema, tako da so vidne vdolbinice.

Slika 41: Odkrite freske iz 13. stoletja v Marijini cerkvi v Studenici

7.1 O izdelavi fresk

Beseda freska prihaja iz italijanščine in pomeni na sveže (al fresco), ker je slikana na sveži omet. Poznamo pa tudi slikanje na suhi omet. Freske so oblika stenske poslikave, pri kateri se pigmenti, prej namočeni v vodi nanašajo neposredno na sveži omet. Stensko slikarstvo je najstarejša likovna tehnika. Osnovne podatke o freskah nam je podal Bine Kovačič.

»Vsak odsek intonaca¹ mora umetnik poslikati do konca še preden se ta posuši. (Če nanese pigment na suh omet, kar je včasih potrebno za retuširanje in popravke, pravimo, da je delo narejeno a secco; tedaj ni tako trajno kot prava freska. Vendar za freskantstvo niso primerni vsi pigmenti, ker so nekateri – še posebno odtenki modre in zelene, denimo ultramarinska in malahitna barva – občutljivi za alkalno delovanje apna. Te barve so uporabljali a secco. Med najbolj cenjene freskantne pigmente pa so sodili odtenki okre, rjave in rumene prsti, hematitsko rdeče, umbre, žgane siene ter črnih barv iz zoglenelih živalskih kosti in iz oglenele trte.) Za to je treba pri vsakem odseku načrtovati robove kot pri veliki sestavljenki. Vsak je omejen na delo, ki ga je moč opraviti v enem dnevu. Zaplato dnevne površine so imenovali dnevnicca, giornata; izurjeno oko iz bližine zlahka sledi obrisom vsake giornata in tako rekonstruira zaporedje, v katerem je bila freska naslikana. Če je bilo treba kaj popraviti, kar se je tu in tam primerilo, so na že posušeni intonaco s čopičem nanegli barvo na vodni osnovi. Delo še dodatno zaplete okoliščina, da so posušene barve na freski videti drugačne od mokrih, medtem ko se pri oljnih ali vodenih barvah ta problem ne pojavi. Pigmenti z zelenim ali črnim nadihom posvetijo, pigmenti z železovim oksidom pa potemniijo; da umetnik doseže ujemanje med mokrim in suhim potrebuje skrajno izostren vizualni spomin« (Hughes, 2014, str. 259-260).

---

¹ Intonaco – it. izraz za tanki sloj finega ometa, na katerega slikamo fresko.

7.2 Opis praktične izdelave fresk

Zgodovino in izdelavo fresk nam je na delavnici 25. 9. 2015 razložil slikar in konservator, Bine Kovačič.

Slika 42: Napotki pred začetkom dela

Že en dan pred izdelavo fresk so nam dijaki 3-letnega izobraževanja pripravili podlago, na katero so nanесли grobi omet iz peska in žganega apna, ki se je čez noč posušil. Na dan slikanja fresk pa so nam pripravili še tanko plast finega ometa iz kremenčevega peska in apna.

Na folijo smo si narisali ali prerisali skico za fresko. Nato smo folijo položili na podlago, ki je bila še sveža. Skico smo s palčko prevlekli in jo s tem prenesli na omet, saj je na malto nastal odtis motiva. Nato smo folijo odstranili.

Slika 43: Priprava motiva na folijo za izdelavo freske

Po skupinah smo si vzeli naravne pigmente – uporabljajo se lahko le pigmenti iz zemeljskih mineralov.

Slika 44: Pigmenti v prahu

Čiste čopiče smo namočili v vodo, nato v pigment željene barve, sledilo je nanašanje barve na sveži omet. Sčasoma je freska dobivala svojo končno podobo. Ko so bile vse freske dokončane, smo jih pustili, da se posušijo.

Slika 45: Samostojno slikanje fresk

Naše freske so nastale v manjši velikosti na prenosnih nosilcih (podlaga je bila trda toplotna izolacija – ekstrudirani polistiren v velikosti 25 x 25 cm), tako so nastale kot slike, ki jih lahko prestavljamo.

»Freske so vedno del notranje arhitekture, saj jih ne moremo prestaviti na drugi kraj ali objekt, ne da se jih seliti: kjer so narejene na steno, tam bodo ostale. V ekstremnih primerih se freske sicer z velikimi napori da preseliti, v primeru bojazni pred poružitvijo«, je razložil Bine Kovačič, vodja delavnice izdelave fresk na šoli.

Slika 46: Dokončanje fresk

Freske smo v januarju 2016 razstavili v šolski avli.

7.3 Razstava v šolski avli, december 2016

V vitrinah smo razstavili naše »izdelke«, freske. Na panoje smo zapisali kratko razlago o izdelavi. Dodali pa smo tudi načrte pročelij samostanskega kompleksa izrisane s programom AutoCad po terenskih vajah v Studenicah.

Slika 47: Freske z različnimi motivi

Slika 48: Šolska razstava naših del

Slika 49: Freske – izdelek dijakov iz Srbije

Slika 50: Freske z motivom iz Minoritske cerkve

8 SKLEP

Samostani so v srednjem veku opravljali več funkcij: bili so socialne ustanove, žarišča duhovnih vrednot, centri kulture in umetnosti, središča vzgoje in izobrazbe naroda. Bili so tudi zaključena gospodarska enota. Seveda je bila osnovna naloga širjenje krščanstva.

Pri srbskem samostanu Žiča pa najdemo še eno posebnost. Samostan je imel državotvorno funkcijo. Te funkcije pri naših (slovenskih) samostanih ne najdemo, ker smo bili del velikega Rimsko-nemškega cesarstva.

Samostanske komplekse Žiče in Studenice v Sloveniji ter Studenico in Žičo v Srbiji povezujejo predvsem podobnost v imenih, čas nastanka (romanika) in utrdbeni značaj gradnje z obzidji ter pomembnost samostanov za okolje, v katerem so nastali in delovali. Dopusčamo možnost, da so se v delovanju samostanov njihove poti tudi križale, vendar nismo našli podatka, razen da so potovali v slovanske dežele.

Obravnavana slovenska samostana sta nesporno kulturna dediščina, ki ju lahko vključimo v turistično ponudbo in ju s tem obudimo k življenju. Srbska samostana pa še danes opravljata funkcijo delujočega samostana, kjer pa so vrata odprta tudi za obiskovalce.

Samostanske cerkve, ki smo si jih ogledali, imajo v notranjosti poslikave - freske (razen cerkvenih ruševin v kartuziji). Najstarejše poslikave so iz začetka 13. stoletja v Studenici. V delavnici izdelave fresk smo spoznali tovrstno likovno ustvarjanje.

9 DRUŽBENA ODGOVORNOST

Projektno in raziskovalno delo je pomembno zaradi:

- krepitev odnosa do spoštovanja lastne kulture in kulture drugih narodov,
- pomena varovanja in ohranitve naravne in kulturne dediščine,
- spoznavanja pomembnosti zgodovinskega dogajanja na širšem področju,
- sodelovanja s strokovnimi delavci zunanjih organizacij (ZVKDS, turistično društvo, občina),
- učenja in uporabe tujih jezikov in pisave cirilice,
- izdelave filma, priprave razstave in predstavitve projekta,
- praktične izdelave pravih fresk na sveži omet in širitev znanja o likovni umetnosti ter kulturnih spomenikih,
- povezovanja med dijaki oz. šolama v različnih državah,
- povezave in predstavitve dela navzven (starši, lokalna skupnost, institucije)

in ne nazadnje smo se ob vsem tem veliko naučili.

10 ZAKLJUČEK

V projektu smo se seznanili s srbsko in slovensko samostansko gradnjo s poudarkom na zasnovah samostanov, spoznali smo stilne značilnosti gradnje skozi čas, se srečali s kiparskimi in slikarskimi izdelki predvsem srednjeveškega obdobja in se posebej posvetili najstarejšim srbskim freskam. Poiskali smo skupne značilnosti obravnavanih samostanskih gradenj.

Spoznali smo tudi zgodovinski razvoj samostanov Studenica in Žiča v Srbiji ter Žička kartuzija in Studenice v Sloveniji. Vse samostane povezujejo tudi Turki: turška nadoblast v Srbiji in pogosti turški vpadi na Slovenskem, tudi na območju samostanov.

Srbska samostana delujeta v svoji osnovni funkciji še naprej, slovenska pa sta (postajata) muzejska in turistična kompleksa.

Samo projektno in raziskovalno delo pa je doprinos k trajnejšemu sodelovanju med šolama.

S sodelovanjem na Dnevih evropske kulturne dediščine 2015 smo s projektno nalogo, ki smo jo začeli pripravljati že v minulem šolskem letu, naše delo predstavili tudi širši javnosti.

S praktično izdelavo pravih fresk na sveži omet smo spoznali to likovno tehniko, naše izdelke in projektno delo s terena (izmere in izris načrtov) pa smo tudi razstavili v šolskih prostorih.

11 VIRI IN LITERATURA

Pisni viri

- BOJADŽIEVSKI, Kosta, idr. 1982. *Čudovita Jugoslavija*. Ljubljana, Mladinska knjiga.
- CURK, Jože. 2008. *Samostani na Slovenskem: do leta 1780*. Maribor, Ostroga.
- ČIRKOVIĆ, Sima M. 2009. *Srbska zgodovina*. Ljubljana, Društvo Slovenska matica.
- FAURE, Élie. 1940. *Povijest umjetnosti: srednjovekovna umjetnost*. Založba: Karantanija.
- HORVAT, Alenka. 2009. Obnova Samostana Studenice. V *Zbornik občine Slovenska Bistrica III; svet med Pohorjem in Bočem*. Slovenska Bistrica: Zavod za kulturo Slovenska Bistrica.
- HUGHES, Robert. 2014. *Rim*. [Prevedla Nada Grošelj]. Ljubljana: Modrijan.
- MELCER, B. 1998. *Manastir Žiča: bibliografija*. Kraljevo: Narodni muzej : Zavod za zaščito spomenika kulture.
- NENADOVIĆ, S. M. 1980. *Arhitektura v Jugoslaviji od IX-XVIII veka*. Beograd: Naučna knjiga.
- *12th Century Studenica Monastery, Serbia. 2012*. NEŠIĆ, Branimir Nešić (ur.). Vrnjačka Banja: Studenica Monastery.
- RICE, David Talbot. 1968. *Umetnost vizantinske dobe*. Beograd: Izdavački zavod »Jugoslavija«.
- VOJE, Ignacij. 1994. *Nemirni Balkan: zgodovinski pregled od 6. do 18. stoletja*. Ljubljana, DZS.
- ZADNIKAR, Marijan. 1970. *Romanska umetnost*. Ljubljana, Mladinska knjiga.

Spletni viri

- <http://www.gremoven.com/Cerkve/Zicka-kartuzija/menu-id-10> (Dostopno: 7. 3. 2015)
- http://www.harvardi.com/zicka_kartuzija_v_prostoru_in_casu.php# (Dostopno: 7. 3. 2015)
- <http://www.studenice.si/td-samostan/> (Dostopno: 12. 3. 2015)
- http://sh.wikipedia.org/wiki/Manastir_%C5%BDi%C4%8Da (Dostopno: 11. 5. 2015)
- http://www.panacomp.net/srbija?mesto=srbija_manastir+zica (Dostopno: 11. 5. 2015)
- <http://www.discoverserbia.org/sr/raska-i-ibarska-dolina/manastir-zica> (Dostopno: 12. 5. 2015)
- https://sl.wikipedia.org/wiki/Samostan_Studenica (Dostopno: 13. 5. 2015)

Ustni viri

- Bine Kovačič, Alenka Antonić, Alenka Zupan,
Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije, enota Maribor (25. 9. 2015)

Viri fotografij (vsi spletni viri dostopni 19. 1. 2016)

Slika: 1, 13, 14, 15, 17, 21, 22, 23, 51, 52, 53, 54, 55 - Ciril Ambrož

Slika 2: http://img.rtv slo.si/_up/upload/2010/06/18/64701566_zice_vischer_show.jpg

Slika 3: http://www.hervardi.com/images/zicka_kartuzija_sled001.jpg

Slika 4: <http://www.gradovi.jesenice.net/slike/zicka13.jpg>

Slika 5: http://www.hervardi.com/images/zicka_kartuzija_sled005.jpg

Slika 6:

http://www.slovenia.info/pictures%5CTB_attractions%5C1%5C2012%5CT.J._2009_277_423216.jpg

Slike 7, 8, 9 - Dunja Počivalšek

Slika 10: <https://www.google.com/earth>

Slika 11: http://www.studenice.si/ks-studenice/P1_samostan_max.jpg

Slika 12: http://www.gradovi.net/grad/data/studenice/kaiser_studenice.jpg

Sliki 16, 18, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 57, 60, 61- Žiga Kurnik

Slika 19:

[http://www.dompoljane.si/sites/default/files/gallery_assist/3/gallery_assist207/prev/Studenice%20\(38\).jpg](http://www.dompoljane.si/sites/default/files/gallery_assist/3/gallery_assist207/prev/Studenice%20(38).jpg)

Slika 20:

http://kraj.eu/PICTURES/podravsko_pomurska/kidricevo_majperk_makole_poljane_z_okolico/studenice/samostan_studenice/DSC_1165_samostan_studenice_big.jpg

Slika 24:

http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/thumb/4/43/STUDENICA_MONASTERY.jpg/440px-STUDENICA_MONASTERY.jpg

Slika 25:

[http://www.znanje.org/i/i25/05iv05/05iv0502/Vladari%20iz%20loze%20Nemanjica/galerija%20vladara/nemanjici%20\(13\).JPG](http://www.znanje.org/i/i25/05iv05/05iv0502/Vladari%20iz%20loze%20Nemanjica/galerija%20vladara/nemanjici%20(13).JPG)

Slike 26, 28, 29, 30, 31, 32, 41: Marjetka Peršon

Slika 27:

https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/thumb/9/99/Studenica_%28detalj_3%29.jpg/230px-Studenica_%28detalj_3%29.jpg

Slika 33:

<http://services.dedi.si/DEDIServer/res/media/image/1952/MAXIMUM/700?1274903196>

Slika 34: ZADNIKAR, M. 1970. *Romanska umetnost*. Ljubljana, Mladinska knjiga. Str. 15, 16.

Sliki 35, 36: HORVAT, A. 2009. *Obnova Samostana Studenice*. V *Zbornik občine Slovenska Bistrica III: svet med Pohorjem in Bočem*. Zavod za kulturo Slovenska Bistrica. Str. 161, 164.

Sliki 37, 38: ĆIRKOVIĆ, S., KORAC, V., BABIĆ, G. 1986. *Studenica, Monastery, Branislav Strugar, photographer*. Belgrade: Jugoslovenska revija. Stran 22, 26.

Slika 39: KAŠANIN, M., BOŠKOVIĆ, D., MIJOVIĆ, P. 1969. *Le monastere de Žiča*. Beograd.

Slika 40: NENADOVIĆ, S. M. 1980. *Arhitektura v Jugoslaviji od IX-XVIII veka*. Beograd: Naučna knjiga. Str. 55.

Slike 56, 58, 59 – Olga Bratec Veleski

12 PRILOGA

12.1 SLOVARČEK STROKOVNIH IZRAZOV

EMPORA – z ograjo ali loki ograjen nadstropni prostor v cerkvi;

PRIPRATA (srbsko) – vhodni del v pravoslavno cerkev, kjer se prižigajo sveče; narteks;

TIMPANON - ploskev med preklado in lokom nad portalom, nadvratno čelo.

12.2 OBISK IZ SRBIJE IN UTRINKI

V okviru skupnega projekta Praznovanja nas povezujejo smo ob Dnevih evropske kulturne dediščine na šoli gostili dijake in profesorje z Elektrotehniške i građevinske šole Nikola Tesla iz Jagodine.

V četrtek, 24.9.2015, smo sprejeli goste iz Srbije v šoli in jim predstavili naše delo. Dijaki smo v šolskih delavnicah pripravili podlago za izdelavo fresk iz grobe malte. Popoldne pa smo jim predstavili znamenitosti mesta Maribor. Ogled je vodila profesorica Edita Husein. Po končanem ogledu smo dijaki nadaljevali z druženjem in se boljše spoznali.

V petek, 25. 9. 2015, smo dijaki naše šole in mladi gostje iz Jagodine ter učitelji v šolskih delavnicah izdelovali freske. Mentor delavnice je bil Bine Kovačič, slikar in strokovnjak z Zavoda za varstvo kulturne dediščine Slovenije, enota Maribor. Ogledali smo si tudi Minoritsko cerkev v Mariboru, kjer so se pred kratkim končala obnovitvena dela. Kulturni spomenik nam je predstavila Alenka Horvat.

Slika 51: V Minoritski cerkvi

Na svečani prireditvi v šoli smo predstavili projekt Praznovanja nas povezujejo, ki je nastal v sodelovanju med šolama: raziskovali smo zgodovino in značilnosti samostanov – dveh slovenskih, Žiče in Studenice, ter dveh srbskih s podobnima imenoma – Žiča in Studenica.

Slika 52: Na svečanosti – nastop Bogdana iz Jagodine

Ob tem je nastal film z opisom omenjenih samostanov; izdelali so ga na šoli v Jagodini. Mi smo pripravili za oba slovenska samostana slikovno gradivo in tekst (pisno in glasovno).

Razstava o samostanski arhitekturi v šolski avli je dopolnila naše projektno delo.

Ob nastopu dijakov z obeh šol smo naše prijateljsko sodelovanje okronali s podpisom listine o pobratenju ter posaditvijo lipe ob šoli.

Slika 53: Podpis listine o pobratenju

Na prireditvi je spregovorila tudi takratna podžupanja Mestne občine Maribor, Jelka Černivec. Obiskali so nas še direktorica Zavoda za turizem Maribor Pohorje, Janja Viher, podžupan občine Slovenska Bistrica, Stanislav Mlakar ter Milena Antonić z Zavoda za varstvo kulturne dediščine Slovenije – enota Maribor, prejemnica Steletovega priznanja za leto 2014.

Po končani prireditvi smo si dijaki v spremstvu učiteljev z obeh šol ogledali samostan v Studenicah in Žičke kartuzijo in razstavo v prostorih samostana.

Slika 54: Gostje, dijaki in učitelji ob prireditvi v šolski avli

Naslednji dan, v soboto, so si srbski prijatelji na celodnevni ekskurziji ogledali nekaj slovenskih lepot: izvir Save Dolinke, Vršič, Piran...

Slika 55: Srbski prijatelji na Vršiču

V nedeljo pa smo naše sovrstnike in profesorje pospremili na pot nazaj proti domu. Razšli smo se z obljubo, da nadaljujemo sodelovanje in da se še vidimo.

12.3 OBISK V SRBIJI IN UTRINKI

V torek, 26. 1. 2016, smo se s šolskim kombijem dijaki in profesorji odpeljali v Srbijo, natančneje v mesto Jagodino, kjer smo šest dni preživeli v družbi dijakov in profesorjev Srednje elektrotehniške i građevinske škole Nikola Tesla. Tam nas je pričakal lep in topel sprejem.

Slika 56: Sprejem pri direktorju Srednje elektrotehniške i građevinske škole Nikola Tesla

Po sprejemu smo se namestili v sobe, zvečer pa smo si ogledali svečanost v čast Svetega Save, ki se je odvijala v kulturnem domu v Jagodini; na prireditvi so nastopali tudi dijaki naše pobratene šole.

Slika 57: Svečanana prireditvev v čast Sv. Save

Naslednji dan smo bili priča posebnemu obredu, ki je bil prav tako posvečen Svetemu Savi, v mestni cerkvi. Zatem nas je župnik te cerkve povabil na pogovor ob kavi ter tradicionalnih jedeh za ta praznik: namaza, pripravljene iz kuhane pšenice, orehov in sladkorja, ter posebnega kruha. Popoldan smo preživali v družbi dijakov, ki so nas v septembru 2015 obiskali v Mariboru, zvečer pa se udeležili proslave, ki je potekala v šoli naših gostiteljev.

Slika 59: Obred v cerkvi posvečen Sv. Savi

Slika 58: Druženje po obredu

V četrtek, 28. 1., je sledil izlet. Šli smo v mesto Kragujevac, v katerem smo si ogledali cerkev, ki se nahaja v neposredni bližini njihovega verskega voditelja za to območje. Ogledali smo si tudi akvarij ter terarij Kragujevac. Nato smo si ogledali razstavo v galeriji, kjer nam je z glasbo popestrila dogajanje naša dijakinja. Po ogledu galerije smo se odpeljali ven iz samega mesta, na kraj, kjer je bilo med 2. svetovno vojno ubitih 7000 mladih fantov in kjer sedaj v spomin na ta dogodek stoji spomenik. Nato je sledila malce daljša vožnja do samostana Koparin, ki smo si ga ogledali, ter izvira vode, ki bi naj bila zdravilna. Nato smo se odpeljali v EKO center, kjer so nam postregli s srbskimi tradicionalnimi jedmi v čudovitem ambientu.

Slika 60: Eko center

Slika 61: Spomenik žrtvam 2. svetovne vojne v Kragujevcu

V petek in soboto dijaki nismo imeli organiziranih aktivnosti, zato smo čas izkoristili za druženje s prijatelji iz pobratene šole ter raziskovanjem mesta Jagodina.

V nedeljo pa smo se odpravili proti domu, kamor smo prispeli v poznih popoldanskih urah.

V Srbiji smo videli veliko novega, številne znamenitosti in umetnine ter se udeležili slavlja v čast Sv. Save, zavetnika njihove šole. Ob tem obisku smo poglobili naše prijateljstvo in našli tudi nekaj idej za nadaljnje sodelovanje obeh pobratenih šol.